

116-003

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460

นางสาวราตรี วานิชลักษณ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
แผนกวิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2519

008391

1 17120810

②

RELATIONS BETWEEN THAILAND AND GERMANY, 1862 - 1917

Miss Ratrie Wanichalaksa

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

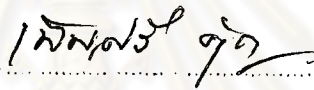
Chulalongkorn University

1976

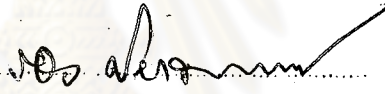
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของ
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

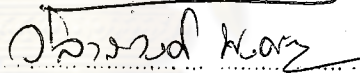
คณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

กรรมการ

อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย ดร. วิกรม คุ้มไพโรจน์

ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460
ชื่อ นางสาว ราตรี วานิชลักษณ์ แผนกวิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2518

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ ค.ศ. 1862 - 1917 ซึ่งเป็นระยะที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองได้เจริญถึงขีดสุด จะเห็นได้ว่าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จักรวรรดินิยมตะวันตกได้แผ่เข้ามาในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้อย่างรวดเร็ว ประเทศไทยต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศเพื่อความ อยุรอด ในการดำเนินนโยบายดังกล่าว รัฐบาลไทยเปิดโอกาสให้ชาติมหาอำนาจเข้ามา เจริญทางพระราชไมตรีและการค้าอย่างเท่าเทียมกัน ปรัสเซียซึ่งเป็นรัฐหนึ่งในสหภาพ ศุลกากร ได้เป็นผู้นำเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีใน ค.ศ. 1862 โดยลงนามในสนธิ สัญญาทางไมตรีพาณิชย์ และการเดินเรือกับรัฐบาลไทย หลัง ค.ศ. 1871 ปรัสเซียได้ กลายเป็นประเทศเยอรมันหรือจักรวรรดิเยอรมัน เพราะฉะนั้นสนธิสัญญา ค.ศ. 1862 จึงมีผลทุกประการต่อประเทศเยอรมัน ประการสำคัญที่สุด วิทยานิพนธ์นี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับเยอรมนีสามารถช่วยให้ไทยดำเนินนโยบายอายุรอดได้อย่าง เหมาะสม ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว ผู้เขียนได้อาศัยหลักฐานชั้นต้นซึ่งเป็นเอกสารทาง ราชการของไทย อังกฤษ และรัสเซีย ซึ่งเก็บรักษาอยู่ตามสถาบันต่าง ๆ ในประเทศไทย และเอกสารชั้นรองซึ่งได้แก่วิทยานิพนธ์และบทความที่เกี่ยวข้อง

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีทั้งหมด 6 บท บทที่ 1 ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุที่รัฐบาลไทยลงนาม ในสนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชยและการเดินเรือกับปรัสเซียใน ค.ศ. 1862 ยิ่งไปกว่านั้น ยังชี้ให้เห็นว่า ปรัสเซียมีจุดประสงค์ทางการค้าในขณะที่รัฐบาลไทยมีจุดประสงค์ทาง การเมืองที่จะไขปรัสเซียคานฝรั่งเศส บทที่ 2 แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ซึ่งช่วยกระชับความ สัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น บทที่ 3 ต้องการชี้ให้เห็นว่าเยอรมนี

เข้ามามีบทบาทในประเทศไทยส่วนใหญ่ทางด้านสาธารณูปโภค เช่น การรถไฟและการไปรษณีย์ เป็นต้น นอกจากนี้ อิทธิพลทางด้านการค้าของเยอรมนีในประเทศไทยก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว บทที่ 4 เป็นบทที่ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลด้านการเมืองของเยอรมนีในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของรัฐบาลไทยที่ต้องการให้เยอรมนีเข้ามาประกันเอกราชและบูรณาภาพแห่งดินแดนของไทยร่วมกับนานาชาติ ตลอดจนความล้มเหลว ในนโยบายดังกล่าว บทที่ 5 เป็นบทที่เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งนำไปสู่การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญา ค.ศ. 1862 บทที่ 6 เกี่ยวกับสาเหตุสำคัญ ๆ ที่ผลักดันให้รัฐบาลไทยประกาศสงครามต่อรัฐบาลเยอรมนี เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 ซึ่งมีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตสิ้นสุดลง

ข้อที่ควรสนใจคือ จากผลการวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้ ไม่ปรากฏว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยและเยอรมนีได้รับการกระทบกระทั่งแต่อย่างใด อันที่จริงได้ดำเนินมาด้วยความราบรื่น จนถึงวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 ซึ่งเป็นวันที่ไทยได้ประกาศสงครามต่อเยอรมนี.

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title: Relations Between Thailand and Germany, 1862-1917.
Name: Miss Ratrie Wanichalaksa Department History
Academic Year: 1975

ABSTRACT

This is a study of the relationship between Thailand and Germany, 1862-1917. During that period the relations between two countries were cordial, because they reached the peak of mutual understanding. In the late nineteenth century, Western imperialism spread widely over Southeast Asia. Thailand had to make momentous decisions for her "survival diplomacy." To follow up this diplomacy, she signed treaties of amity and commerce with most of the European Powers. In 1862, Prussia one of the German leading states in the Zollverein, took the initiative in opening relations with Thailand by signing such a treaty. After 1871, Prussia became Germany, which accepted the treaty of 1862 and continued to maintain the same friendly relations as before. Most of all this thesis seeks to show that Thai-German relations enabled Thailand to pursue the policy to implement the survival diplomacy.

The writer of this thesis has made use of both the primary sources and the secondary sources. The primary sources include Thai and English documents as well as Russian document which are obtainable in English, while the secondary sources comprise books, periodicals and thesis bearing on the topic of this thesis.

The thesis consists of six chapters. Chapter I reveals the causes which led the Thai government to sign a treaty of amity and commerce with Prussia in 1862. Furthermore it shows that Prussia had a commercial purpose in mind, while Thai government had an ulterior political purpose to use Prussia as a counter-balance to France. Chapter II illustrates the excellent relationship between King Rama V and the Kaiser William II which strengthened the cordial understanding between the two countries. Chapter III reviews the role of Germany in assisting in the construction of the public utilities such as the railways and the post and telegraph. It also deals with the increasing influence of Germany in the field of foreign trade. Chapter IV narrates the German political influence whereby the Thai government made efforts to persuade her to guarantee her territorial integrity and independence. However such a policy was not successful. Chapter V is concerned with the problems of extra-territoriality which led to the negotiations for the revision of the 1862 treaty, but they did not achieve any result, and Chapter VI analyses the main causes which pushed Thai government to declare war against Germany on July 22 1917.

Judging from the result of the research, as presented in the thesis, the relations between Thailand and Germany were happy from 1862 to 1917, but they came to an end with the declaration of war by Thailand against Germany.

กิติกรรมประกาศ

ผู้เขียนกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ ศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศรี
คุณ ที่ไคกรณาตรวจแก้ไขขอบกรอบของวิทยานิพนธ์จนสำเร็จเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง นอกจากนี้
ผู้เขียนกราบขอบพระคุณ ดร. วิกรม คุ้มไพโรจน์ ผู้ควบคุมการวิจัย ที่ได้ให้ความสนับสนุน ให้
คำปรึกษา ตลอดจนเอกสารที่สำคัญ ๆ และแนวทางที่มีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้ง
ตรวจแก้ไขขอบกรอบต่าง ๆ จนสำเร็จลงด้วยดี

ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช รองศาสตราจารย์ ชิตินา พิทักษ์ไพโรจน์ รอง
ศาสตราจารย์ วิชาสงศ์ พงศบุตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วไล ฌ ป้อมเพชร ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ ดร. มษกร ลายเลิศ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สืบแสง พรหมบุญ ซึ่งล้วนแต่
ให้คำปรึกษาที่มีค่ายิ่ง ผู้เขียนขอกราบขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอขอบพระคุณ ดร. แดมสุข นุมนนท ไคกรณาผู้เขียนขอขมเอกสารทางราชการ
ของอังกฤษซึ่งมีประโยชน์สำหรับวิทยานิพนธ์นี้

พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงศิรีรัตนมยุขง ไคทรงสละเวลาอันมีค่าใหญ่เขียนได้
มีโอกาสนี้เข้าเฝ้าเพื่อทูลถามเกี่ยวกับเรื่องสวนพระองค์ของสมเด็จพระนครสวรรค์
วรพินิต ผู้เขียนขอกราบขอบพระทัยอย่างสูง

สำหรับเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่
หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ตลอดจนเจ้าหน้าที่สถาบันไทยคดีศึกษาและเจ้าหน้าที่ศูนย์เอกสาร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งล้วนแต่
ได้ให้ความสะดวกและความเป็นกันเองแก่ผู้เขียน ขอได้รับความขอบคุณอย่างจริงใจจากผู้เขียน

นอกจากนี้ ดร. ประจันต์ วงศ์วิเศษ ไคกรณาถ่ายเอกสารบทความเกี่ยวกับเยอรมนี
จากประเทศเยอรมัน และไคกรณาแปลเป็นภาษาไทยให้ด้วยความเต็มใจ ผู้เขียนขอขอบคุณ
อย่างยิ่ง

อาจารย์พอใจ ชัยเวช แห่งสถานเอกอัครราชทูตเยอรมันประจำประเทศไทย ได้
พยายามค้นหาบทความที่เกี่ยวกับวิทยานิพนธ์นี้ใหญ่เขียนด้วยความเต็มใจ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ
ไว้ ณ ที่นี้

ซึ่งในน้ำใจของพี่ ๆ และเพื่อน ๆ เช่น อาจารย์ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อาจารย์
แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ อาจารย์สมใจ ไพโรจน์ธีรรัชต์ อาจารย์พรเพ็ญ อันตระกูล คุณณะอม
สถานล คุณพจนา สร้อยสนธิ์ คุณสุเมธทา จริยาภูด ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อदानเอกสาร ตลอดจน
จนให้ความสนับสนุนทั้งร่างกายและแรงใจ

ขอขอบพระคุณพี่ "วานิชรักษ์" ทุกท่านที่ได้ให้ความสนับสนุนและรอคอยความสำเร็จ
ของผู้เขียนด้วยความภูมิใจและอคทน.

ราตรี วานิชรักษ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิติกรรมประกาศ	ช
บทนำ	1
บทที่	
1. การเจริญทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับรัฐปรัสเซีย ใน ค.ศ. 1862	8
เหตุและผลที่ไทยเปิดประตูการค้ากับนานาชาติในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	8
การเจริญทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างไทยกับ รัฐปรัสเซีย ค.ศ. 1862	13
✓ สภาพของประเทศเยอรมันก่อนและหลังการเจริญสัมพันธไมตรี กับไทย	21
การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต	27
2. ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2	34
รัฐบาลเยอรมันรัฐบาลของสยามมกุฎราชกุมาร	34
การส่งพระราชโอรสไปศึกษาที่ประเทศเยอรมัน	40
การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่หนึ่ง ค.ศ. 1897	48
การเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่สอง ค.ศ. 1907	55

3. บทบาทของเยอรมนีในประเทศไทยทางด้านสาธารณสุขโลก และการค้า	58
การติดต่อสื่อสารภายในและนอกประเทศก่อนมีการไปรษณีย์ ที่ปรึกษาชาวเยอรมันในกรมไปรษณีย์โทรเลข	58 65
บทบาทของชาวเยอรมันในการสร้างทางรถไฟสายโคราช	69
อิทธิพลทางด้านการค้าของเยอรมนีในประเทศไทย	82
การคารวะของไทยกับเยอรมนี	90
4. ปฏิกริยาของอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย ต่ออิทธิพลทางการค้า และทางการเมืองของเยอรมนีในประเทศไทยในระหว่างปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20	95
ความพยายามของรัฐบาลเยอรมันที่จะสร้างอำนาจทาง การเมืองขึ้นในประเทศไทยระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20	96
เยอรมนีกับวิกฤตการณ์เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893	102
ปฏิญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อรับรองอธิปไตย ของไทย	107
ปฏิญญาดับระหว่งไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1897	111
ความพยายามของเยอรมันที่จะสร้างอิทธิพลทางการเมือง ในประเทศไทยภายหลังแผนการ เทอร์ปิตซ์	116
เยอรมนีกับการประกันบูรณภาพแห่งดินแดนของไทย	122
ปฏิกริยาของฝรั่งเศสและรัสเซียต่ออิทธิพลทางด้านการค้า และการเมืองของเยอรมนีในประเทศไทย	128

5. การเจรจาห้ามเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญา ค.ศ. 1862	136
ปัญหาคนในบังคับ	136
คดีแอกเกิด	137
เยอรมนีจะปกครองคนในบังคับตุรกีและคนในบังคับสวิส	142
เยอรมนีจะปกครองคนในบังคับตุรกี	144
เยอรมนีจะป้องกันคนในบังคับสวิส	149
การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาบางมาตรา	149
การเจรจาห้ามเพื่อแก้ไขสนธิสัญญา ค.ศ. 1862	160
6. การประกาศสงครามกับรัฐบาลเยอรมันและผลที่ประเทศไทยได้รับ	170
แนวโน้มความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศเยอรมัน	
ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	170
สาเหตุของสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง	182
ความเป็นกลางของไทย	185
ปฏิกิริยาจากบุคคลภายในในระหว่างที่ประเทศไทยเป็นกลาง	191
รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับมหาอำนาจกลาง	209
ผลที่รัฐบาลไทยได้รับจากการประกาศสงครามกับรัฐบาล	
เยอรมัน	227
ความตกลงทางเศรษฐกิจเฉพาะกาลระหว่างรัฐบาลไทย	
กับรัฐบาลเยอรมัน ค.ศ. 1924	231
บทสรุป	233
บรรณานุกรม	240
ภาคผนวก	252
ประวัติการศึกษา	311

ปัญหาและความสำคัญ

นับตั้งแต่ครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ทำให้รัฐใกล้เคียงของไทยต้องตกเป็นเขตอิทธิพลของมหาอำนาจยุโรป ประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเดียวเท่านั้น ที่สามารถยืนหยัดขึ้นชะตากรรมดังกล่าว ทำให้ประวัติศาสตร์ไทยในช่วงระยะนั้นเป็นที่น่าสนใจและน่าศึกษามากที่สุดระยะหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาบาวริงระหว่างอังกฤษกับไทยใน ค.ศ. 1855 ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัฐบาลไทยยินยอมให้ประเทศตะวันตกอื่น ๆ เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี และการค้าโดยคำนึงตามลักษณะสนธิสัญญาบาวริง ซึ่งมีจุดอ่อนและได้กลายเป็นภาระของรัฐบาลไทยในเวลาต่อมา ประเทศเยอรมนีก็เช่นเดียวกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ที่เห็นความสำคัญของตลาดการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับไทยใน ค.ศ. 1862 ซึ่งพลอยได้รับผลประโยชน์จากลักษณะสนธิสัญญาบาวริงเช่นกัน

บ่อยครั้งที่ความขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสหรือความขัดแย้งระหว่างไทยกับสองมหาอำนาจดังกล่าว มีทิวาจะเป็นอันตรายต่อบุรณภาพและเอกราชของไทย รัฐบาลไทยต้องปรับตัวสู่นโยบายเพื่อความอยู่รอด (Survival Diplomacy) ทางหนึ่งก็คือการปรับนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์ เช่นการรักษาอู้อยู่แห่งอำนาจ และอีกทางหนึ่งโดยการปฏิรูปการปกครอง การคมนาคม การศึกษา กฎหมาย การศาล การป้องกันประเทศ เป็นต้น เพราะเป็นที่ยอมรับกันว่า ความล่าช้าในเรื่องดังกล่าวเปิดโอกาสให้มหาอำนาจอื่น ๆ ผนวกรวมผลประโยชน์จากรัฐบาลไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

หลังเหตุการณ์เดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1893 ได้มีความตกลงระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 เพื่อรับรองอธิปไตยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และขอตกลงดีระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1897 เพื่อค้ำประกันดินแดนส่วนที่เหลือ ดูเหมือนว่าในระยะแรกรัฐบาลไทยมั่นใจว่าขอตกลงดังกล่าวขึ้นต้น จะให้ความปลอดภัยอย่างพอเพียงแก่เอกราชและบุรณภาพของไทย

อย่างไรก็ดี ผลได้ปรากฏออกมาว่า ความตกลงดังกล่าวกลับทำให้เอกราชและบูรณภาพของไทยอยู่ในสภาพที่ล่อแหลมต่ออันตรายยิ่งขึ้น ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงมีความกระตือรือร้นที่จะให้นานาชาติประกันบูรณภาพและเอกราชของไทย ในระยะนี้เองที่รัฐบาลไทยตระหนักถึงความสำคัญของเยอรมนีที่จะเข้ามามีส่วนในการคุ้ยอำนาจของสองมหาอำนาจข้างตน ถึงแม้ว่าอิทธิพลทางการเมืองของเยอรมนีในไทยไม่สู้จะมั่นคงก็ตาม แต่อิทธิพลทางการค้าของเยอรมนีที่ได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้รัฐบาลไทยเล็งเห็นผลลัพท์ซึ่งเกิดจากการถ่วงคุ้ยอำนาจของเยอรมนีกับอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะฉะนั้น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีจะช่วยคลี่คลายเกี่ยวกับนโยบายของไทยที่ว่า จะอาศัยมหาอำนาจ เช่น เยอรมนีซึ่งมีผลประโยชน์และอิทธิพลทางการค้าในไทยมากกว่าอิทธิพลทางการเมืองมาถ่วงคุ้ยชาติมหาอำนาจ เช่น อังกฤษและฝรั่งเศสได้อย่างไร โดยรวมไปถึงการศึกษาวิธีการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองว่ามีส่วนช่วยให้รัฐบาลไทยหาทางออกตามนโยบายอยู่รอดได้สำเร็จมากน้อยเพียงไร

ความมุ่งหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของการศึกษา ก็เพื่อที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีในช่วงระยะเวลา 55 ปี รวมทั้งการศึกษาท่าทีและอิทธิพลของเยอรมนีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทย ในระหว่างครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ยิ่งไปกว่านั้น เพื่อศึกษาปฏิกริยาท่าทีของอังกฤษ ฝรั่งเศส และรัสเซีย ต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ท้ายที่สุดจะเป็นการประเมินค่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสอง

ขอบเขตของการศึกษา

งานวิจัยนี้จำกัดอยู่ในระยะเวลาตั้งแต่การเริ่มเจริญทางพระราชไมตรีและการค้าใน ค.ศ. 1862 เรื่อยมาจนถึงวาระที่รัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามกับรัฐบาลเยอรมันในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917

คำชี้แจงเกี่ยวกับการใช้ศักราชในวิทยานิพนธ์

ศักราชที่ปรากฏในเอกสารทางราชการของไทย มีแตกต่างกันตามกาลสมัย ดังนี้คือ ในก่อนศักราชที่ 5 ใช้จุดศักราช ตอนปลายศักราชที่ 5 นิยมใช้รัตนโกสินทร์ศก และในรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 ใช้พุทธศักราช และถือเอาวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นศักราชใหม่ จะเห็นได้ว่า ความแตกต่างดังกล่าวอาจจะก่อให้เกิดความสับสนในการใช้พุทธศักราช ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเลือกใช้คริสต์ศักราช เพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราวของวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และส่วนหนึ่งของเอกสารที่ใช้ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้เป็นเอกสารต่างประเทศที่ใช้คริสต์ศักราช เพราะฉะนั้น เพื่อให้ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้เขียนจึงยึดคริสต์ศักราชเป็นเกณฑ์ในการศึกษา สำหรับการแปลงศักราชดังกล่าวข้างต้นให้เป็นคริสต์ศักราช ทำได้ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้คือ

ก. จุดศักราช หรือ จ.ศ.

จ.ศ.1246 บวก 1181 เท่ากับ 2427 ลบ 543 เท่ากับ คริสต์ศักราช
หรือ ค.ศ.1884

ข. รัตนโกสินทร์ศก หรือ ร.ศ.

ร.ศ.112 บวก 2324 เท่ากับ 2436 ลบ 543 เท่ากับ ค.ศ.1893

ค. พุทธศักราช หรือ พ.ศ.

พ.ศ.2460 เท่ากับ 2460 ลบ 543 เท่ากับ ค.ศ.1917

เกี่ยวกับอักษรย่อที่ปรากฏในเอกสารชั้นต้น การใช้อักษรย่อในเชิงบรรณคดีซึ่งเป็นเอกสารทางราชการของไทย ของอังกฤษ และของรัสเซีย มีตามลำดับดังนี้คือ

หจข. หมายถึง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเป็นสถานที่เก็บเอกสารทางราชการของไทย ของทุกกระทรวง เกี่ยวกับเอกสารของแต่ละกระทรวงที่ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีดังนี้คือ

ค. หมายถึง เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศ

ยช หมายถึง กรมโยธาธิการ

บ หมายถึง เบ็คเคล็ค

รล หมายถึง กรมราชเลขาการ

กบส.ก.ต. หมายถึง กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ

เอกสารทางราชการของกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ซึ่งเก็บรักษาที่ Public Record Office ใช้อักษรย่อว่า F.O.

เอกสารทางราชการของรัสเซีย ใช้อักษรย่อว่า PKD. หมายถึง Politika Kapitalisticicheskikh derjav; natsionalno osvoboditelnoic dvijenie v Yugo - vostochnoi Asii (1871 - 1971)

วิธีดำเนินการศึกษาและข้อมูลที่ใช้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการวิจัยแบบวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Analytical Historical Research) โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากหลักฐานที่เป็นเอกสารเป็นสำคัญ เอกสารที่ใช้สำหรับการวิจัยนี้มีสองประเภทคือ

1. หลักฐานชั้นต้น (Primary Source)
2. หลักฐานรอง (Secondary Source)

หลักฐานชั้นต้น งานวิจัยนี้ส่วนใหญ่อาศัยหลักฐานชั้นต้นที่เป็นเอกสารทางราชการของไทย อังกฤษ และรัสเซียบางส่วน

หลักฐานชั้นต้น ได้แก่ จดหมายเหตุ จดหมายส่วนตัว พระราชหัตถเลขา อนุทิน อัครราชทูต ราชงานการประชุม หนังสือพิมพ์รายวัน และจากการสัมภาษณ์ เอกสารทางราชการของไทยส่วนใหญ่ เป็นจดหมายเหตุพระราชหัตถเลขา ราชงานการประชุม เอกสารโต้ตอบทางราชการภายใน บันทึก แหล่งเก็บเอกสารทางราชการของไทยที่พบบ่อยในงานวิจัยนี้คือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ และหอวชิราวุธ หอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมีเอกสารตัวเขียนชุด F.O. Siam จัดเป็นเล่ม ใช้ชื่อว่า Document Relating to the Relation Between Siam and Foreign Countries

ส่วนรับเอกสารทางราชการของอังกฤษ แหล่งเก็บเอกสารทางราชการของอังกฤษ

ที่ไรในงานวิจัยนี้คือ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ส่วนเอกสารทางราชการของรัสเซียที่ใช้ประกอบการวิจัยนี้ เป็นเอกสารที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปหนังสือ ส่วนใหญ่เป็นเอกสารทางการทูต บันทึก รายงานการปฏิบัติทางราชการ และใคถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษเรียบร้อยแล้ว แหล่งเก็บเอกสารชุดนี้ คือ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักฐานรอง ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยวิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการ

ข้อสังเกตเกี่ยวกับเอกสารที่ใช้ในการวิจัย

มีข้อสังเกตว่าในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ไม่ได้มีการอ้างอิงถึงเอกสารทางราชการของเยอรมนี ที่เป็นเช่นนั้นเพราะว่ามีอุปสรรคบางประการเกี่ยวกับการติดต่อเพื่อขอศึกษาเอกสารทางราชการของเยอรมนี ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า ควรจะมีการศึกษาเอกสารทางราชการของเยอรมนีที่เกี่ยวกับประเทศไทยอย่างจริงจัง เหมือนกับที่ได้มีผู้ศึกษาคนคว้าเกี่ยวกับเอกสารทางราชการของอังกฤษและของฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เอกสารที่เกี่ยวข้องในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองได้เจริญถึงขีดสุดระยะหนึ่ง ผู้เขียนเชื่อว่า เอกสารทางราชการของเยอรมนีดังกล่าว จะช่วยสนับสนุนและคลี่คลายปัญหาทางระหว่างประเทศทั้งสอง ซึ่งปรากฏอยู่เพียงบางส่วนในเอกสารทางราชการของไทย หรือของอังกฤษ หรือแม้แต่ของรัสเซีย และจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ปัญหาทางประวัติศาสตร์ของไทย ได้ลึกซึ้งและแจ่มชัดขึ้น

เอกสารทางราชการของไทยที่มีคุณค่าสำหรับงานวิจัยนี้ ส่วนใหญ่เป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารชุด หจช. ต 2 รุ ซึ่งรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสินค้าเข้าสินค้าออก ตลอดจนรายไคจากการค้าของรัฐบาลไทย ตั้งแต่ ค.ศ. 1898 และอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างจะสมบูรณ์ รวมไปถึงเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศทางด้านการสื่อสาร การคมนาคม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในหมวด ขช. และสารบัญชสมคพิเศษ แต่เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่ของเอกสารของรัชกาลที่ 5 ที่ผู้เขียนได้มีโอกาสค้นคว้านั้น เกี่ยวกับการติดต่อตามระเบียบพิธีทางการทูต เช่น พระราชสาสน์ตราตั้ง

หนังสือตอบรับแสดงความยินดีในพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งปราศจากความคิดเห็นทางการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น มีเพียงส่วนน้อยที่ได้แสดงออกถึงนโยบายต่างประเทศของไทยต่อรัฐบาลเยอรมัน แต่เอกสารเกี่ยวกับต่างประเทศในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น นับว่าอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างจะดีมาก ทั้งในลักษณะของเนื้อหาและการเก็บรักษา ซึ่งมีคุณค่าของงานวิจัยนี้เช่นกัน

นอกจากนี้ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าเฝ้า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงศิริรัตนบุษย เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2517 ซึ่งเป็นพระธิดาองค์โตของเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต เพื่อทูลถามเกี่ยวกับเอกสารส่วนพระองค์ของเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าจะทำให้ความกระจ่างเกี่ยวกับท่าทีของจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 ต่อรัฐบาลไทยในระหว่างที่พระองค์ทรงศึกษาอยู่ในประเทศเยอรมนี ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในพระราชหัตถเลขาที่มีถึงเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ นั้น ได้อ้างถึง ลายพระหัตถ์ของเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ที่มีมาถึงรัชกาลที่ 5 แต่ปรากฏว่าไม่อาจจะเป็นที่หोजจดหมายเหตุแห่งชาติ หรือกองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ ไม่ปรากฏเอกสารที่เป็นลายพระหัตถ์ชุดนี้ แม้แต่ทายาทยังทรงปฏิเสธว่าไม่เคยเห็นลายพระหัตถ์ และทรงคิดว่าน่าจะมิเช่นเดียวกัน ส่วนเอกสารส่วนพระองค์ที่ได้อ่านทรงปฏิบัติงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับความเห็นส่วนพระองค์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น ผู้เขียนได้รับทราบมาว่า อาจจะหายไปในช่วงวังแตกในระหว่างเกิดการปฏิวัติเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 อันเป็นเหตุให้เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ต้องเสด็จไปประทับที่บันดุง ประเทศอินโดนีเซีย พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษย ได้ทรงประทานเลขาว่า ที่บันดุง เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ไม่เคยตรัสถึงเหตุการณ์ที่มานมาอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับกรมการเมือง ผู้เขียนเสียดายที่ไปได้อ่านเอกสารส่วนพระองค์ซึ่งคิดว่าควรมี และเอกสารชิ้นนี้จะช่วยให้การวิเคราะห์บทบาทตลอดจนแนวความคิดของพระองค์ต่อรัฐบาลเยอรมันในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เอกสารทางราชการของไทยเพียงฝ่ายเดียว ไม่อาจทำให้ผู้เขียนสามารถเข้าใจปัญหาหรือวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่สำคัญส่วนหนึ่งของงานวิจัยนี้ได้ ผู้เขียนจึงต้องอาศัยเอกสารทางราชการของอังกฤษประกอบเป็นสำคัญ เอกสารทางราชการของอังกฤษที่เกี่ยวกับประเทศไทย ได้แก่ F.O. 69 และ F.O. 371 ผู้เขียนอาศัยเอกสาร

ที่เกี่ยวข้องเหล่านี้จากผู้ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์จากประเทศอังกฤษ และไคมันท์กหรือถาย
เอกสารไว้ และอีกส่วนหนึ่งจากสถาบันไทยคดีศึกษา

อย่างไรก็ดี เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหาบางตอนของงานวิจัยนี้ ผู้เขียนต้องอาศัย
เอกสารทางราชการของรัสเซีย แต่อาจกลัวได้ว่าเอกสารทางราชการของรัสเซีย ถูกนำ
มาใช้เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย